

1. ТЕРМИНОЛОШКО ОДРЕЂЕЊЕ

(1)

Термин *методика* значењски је веома разноврстан, више у литератури него у пракси. Изведен је према грчкој речи *methodos* (метод), чиме се означавао пут и начин истраживања, или према латинском *methodus* (метод), чиме се означавало смишљено и планско поступање при раду ради постигнућа неког успеха, истине, сазнања, одређени пут и начин испитивања, мишљења и рада (Милан Вујаклија *Лексикон српских речи и израза*). Методика се каткад неоправдано употребљава као термин за методологију, па је неопходно правити разлику између методике и методологије. Када се каже за неког да је методичан, то значи да је тактичан, да има стила у понашању, да уме да осмишљава своје поступке. Дуго се мислило да је неко добар методичар ако је за то обдарен, ако за то има дара. Свакако, у пракси има људи који немају методичко образовање, који никада нису проучавали методику, али су изврсни предавачи, као и што има оних супротно њима. Лачико схватање методике данас је све мање у употреби; више се, дакле, верује у теоријску изграђеност методичара, у његово методичко образовање. Теоретичари праве разлику између приdevских изведенцица *методички* и *методски*. Приdev „методички“ првенствено је везан за методику као научну дисциплину или за методичку праксу, а „методски“ за појам метода или за одређене методе. Постоји теоријска и практична или примењена методика, теоријски или практични ниво методике. Методичка пракса је мерило ваљаности сваке методичке теорије. Ове две категорије посматрамо у њиховој узајамности и повезаности – методичка пракса подстиче теорију а теорија развија и унапређује праксу.

Методика се обично везује за неко предметно подручје. Термин „општа методика“ је другачији назив за дидактику, а специјалне дидактике се везују за методике поједињих предмета. У области наставе српског језика и књижевности, аутори употребљавају различите називе за методику. Устаљен је назив „методика наставе књижевности“ и терминолошки је прилично ваљан, мада неки аутори користе термин „методика књижевности“. Методичар Драгутин Росандић користи термин „методика књижевног одgoja и образовања“ мислећи да је тaj термин свеобухватан. Веома се мало користио термин „књижевна дидактика“, којим су се, очигледно, истицале чвршће везе између књижевности и дидактике. Методичар Милија Николић користи термин „методика наставе српског језика и књижевности“, чиме се оправдано истиче везаност методике за област српског језика и књижевности.

Данас се у бројним методичким расправама све више говори о научном статусу методике, о томе да ли је методика педагошка дисциплина или се утемељује

у предметној струци, тј. у науци о књижевности. Сцијентистички оријентисани методичари тврде да је методика аутономна и интердисциплинарна наука која се утемељује у предметној струци, тј. у науци о књижевности. Педагошки оријентисани методичари и стручњаци педагошког образовања истичу да је методика педагошка дисциплина.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКА СХВАТАЊА

Историјске корене методике као посебне науке налазимо, најпре, у диференцирању опште педагошке науке на више специјализованих дисциплина, а посебно у диференцирању дидактике као науке о општим законитостима наставе на тзв. специјалне дидактике или методике. Узимајући у обзир тај историјски пут методика се у научној литератури одређује као специјална дидактика или, шире гледано, као педагошка дисциплина. Тако се до данас у стручним речницима, лексиконима и енциклопедијама методика дефинише као специјална дидактика, педагошка наука, педагошка дисциплина, грана педагогије, део педагогије, научна педагошка дисциплина и као део опште дидактике. У уџбеницима педагогије и дидактике методика се искључиво дефинише као педагошка дисциплина која проучава законитости наставног процеса појединих предмета или одређеног наставног подручја. У односу на такво историјско-педагошко схватање методике, одређују се њени задаци, циљеви и њена структура.

У процесу конституисања методике као науке полазило се, а и данас се делнично полази, од таквих њених одређења. Методика се, dakле, првенствено научно утемељује у педагогији и дидактици. Развој методике као науке о методама, поступцима и облицима наставног рада посматра се у контексту историјског развоја педагогије и дидактике па се у односу на то конституише њен статус.

Конституисање и дефинисање методике у систему педагошких наука последње деценије XX века наилази на извесна оспоравања, негирања и неприхватања одређених сазнања. Не оспорава се толико историјски ток конституисања методике, јер се методика, свакако, развила у окриљу педагогије и дидактике, колико дефинисање ове научне дисциплине. Реч је, dakле, о појави нових теорија, истраживања, сазнања и вредновања методике као науке – реч је о новом статусу методике. Полазиште тог новог схватања и конституисања методике као науке је у предметној науци, у садржајима струке. Методичари полазе од претпоставке да је методика као наука по свом значењу и структури много ближа предметној науци него педагогији.

И још више – нови теоретичари методике сматрају да се методика као наука научно не утемељује у педагогији и дидактици него у предметној науци. Када је реч о методици наставе српског (или матерњег) језика и књижевности, онда се за полазиште њеног утемељења узима лингвистика као наука о језику и методологија науке о књижевности, односно наука о књижевности.

У зависности од тога на који начин се конституише појам методике као науке, постоји неколико теоријско-методолошких схватања:

1. Схватање методике као гране педагогије или као педагошке дисциплине;
2. Схватање методике као науке која проистиче из садржаја предметне науке, а не из педагогије;
3. Схватање методике као науке у којој се узајамно прожимају педагогија и предметна наука;
4. Схватање методике као науке која се утемељује или која се изводи из предметне науке, а педагогија, психологија и друге науке су тзв. граничне дисциплине.

Када је реч о првом схватању, онда се говори о тзв. педагогизацији методике као науке, о педагогизацији лингвистике и науке о књижевности. Методичари језика (граматика) и књижевности с великим неповерењем прихватају овакво теоријско-методолошко схватање. Такво схватање за њих је непримерено и неадекватно природи језика (граматика), а посебно природи књижевноуметничког дела. Они истичу да је књижевноуметничко дело сложена и веома специфична структура, да свако књижевно дело има свој индивидуалитет, да се чак и тај индивидуалитет мења у зависности од епохе и начина читања (преобразовај структуре и значења) – па би свака примена готових педагошко-дидактичких модела на живо ткиво књижевности уметничког дела значила методички догматизам и неадекватност тумачења. Педагогизација лингвистике и књижевности значи непотребно упрошћавање методологије тумачења књижевног дела, њено свођење на одређене тумачењске парадигме. Природа књижевног дела је у много чему другачија, и структурно и значењски, од онога што нам нуде педагогија и дидактика. Педагогизација граматике и књижевности је, dakле, негативна одредница, кажу тумачи језика и књижевности. Према томе, конституисање методике као гране педагогије или као педагошке дисциплине није оправдано, није у складу с методологијом науке о књижевности или, што је најважније, није у складу с специфичном природом књижевног дела. Према овом теоријско-методолошком схватању, у настави језика и књижевности доминирају сазнања педагогије, односно дидактике, доминирају методе, поступци и облици рада које је изградила педагогија. Лингвистика и наука о књижевности су у другом плану, па је, према томе, методика наставе језика и књижевности, како каже један теоретичар, привезак педагодије, односно предметна наука је у другом плану.

Према другом теоријско-методолошком схватању, методика се конституише у предметној науци, а не у педагогији и дидактици. Носиоци оваквог схватања су предметни стручњаци, dakле стручњаци који се баве одређеном науком, лингвистиком и науком о књижевности, на пример. Они се, dakле, опредељују за стручно утемељење методике. То значи да методика наставе граматике проистиче из лингвистике као науке о језику, а методика наставе књижевности из методологије науке о књижевности. Овај модел методике, који условно може бити назван сцијентистички модел методике, долази у сукоб с педагојјом и дидактиком. То је модел стручне методике чији је основни предложак језичка

појава или књижевно дело. Он запоставља педагошко-дидактичко образовање или пак педагошко-психолошки контекст. За заступнике овога схватања најбитније је и основно познавање струке – познавање лингвистике и науке о књижевности. Методика се, дакле, поистовећује са струком, што је, свакако, једноставно и неоправдано схватање методике као особене научне дисциплине. Они често у свом упрошћеном схватању методике тврде да онај ко добро зна струку, зна и методику. С индигнацијом се мора признати да има наставника који су врхунски зналци одређене струке, који су познати лингвисти или тумачи књижевности, али то своје знање не знају да пренесу на друге, па им се с разлогом приговара да су слаби методичари. Теоријски гледано, методика има своју предметност, а то је одређена струка – лингвистика и наука о књижевности, и та предметност је први и основни елемент за њено конституисање. Зато и говоримо о методици наставе граматике и о методици наставе књижевности. Искључиво сцијентистички модел методике не разрешава сложену проблематику њеног свестраног и одговарајућег дефинисања. Дакле, предметност или струка основни је конституент методике као науке, али није довољан и једини.

Треће теоријско-методолошко схватање води ка помирењу педагошко-дидактичког и сцијентистичког модела методике. Прецизније речено, оно се заснива на узајмности и прожимању педагошких и предметних садржаја. Наизглед, рекло би се, то је право решење. Али, појмови узајмност и прожимање нису довољно јасни, нису довољно методолошки изграђени да бисмо помоћу њих прецизније изразили одређене сложене односе и релације. Одмах се поставља питање о редоследу, квалитету и квантитету те узајамности и прожимања. Није исто да ли се прожимају педагоџија и дидактика, с једне, и предметна наука, с друге стране. Или, обрнуто, да ли се прожимају предметна наука, с једне, и педагогија и дидактика, с друге стране. Истицањем места у том систему прожимања дају се предности једној или другој страни, говори се о различитим нивоима вредновања чињеница. У том погледу постоји још једна варијанта овог схватања методике да је методика само мост који повезује две дosta неспојиве научне области. То значи да су узајамност и прожимање педагошког и сцијентистичког изведені више квантитативно него квалитативно. То на одређен начин одузима методици статус посебности и самосталности. Узајамност и прожимање педагошко-дидактичких и предметних (лингвистичких и књижевнонаучних) садржаја води ка некој врсти интеграције. Интегришу се, дакле, дosta различите научне области и поставља се питање резултата њиховог повезивања. Ако је тешко повезати лингвистику и теорију књижевности или лингвистику и науку о књижевности, онда је још теже повезати науку о књижевности и дидактику. Познато је на које потешкоће наилази лингвостилистика у свом конституисању као научна дисциплина, затим психолингвистика и друге мултидисциплинарне науке. Питање мултидисциплинарности дosta је сложено и деликатно, посебно у друштвеним наукама. Према томе, принцип узајамности и прожимања педагошко-дидактичких и предметно-научних садржаја само је привидно право решење

у конституисању методике као науке, јер су неоствариве истинске везе између тих садржаја, неоствариво је јединство мултидисциплинарног и интеграционог деловања. Функционални статус методике не може се адекватно решити на овај начин те је неопходно трагати за моделом методике (наставе) књижевности који би припадао науци о књижевности или за моделом методике (наставе) граматике који би припадао науци о језику.

Не може се говорити о књижевности а да тај говор не буде књижевно релевантан, нити се може говорити о језику а да тај говор не буде лингвистички релевантан. Не може се тумачити једно књижевно дело у одсуству науке о књижевности или без доминантне улоге науке о књижевности. Такође, не може се тумачити једна језичка појава без доминантног присуства лингвистике као науке о језику. Књижевноуметничко дело је велика загонетка и она се може разрешити, пре свега, методама и поступцима који су иманентни природи тога дела.

Стога можемо закључити да се методика наставе књижевности првенствено може утемељити у науци о књижевности и да проистиче из методологије науке о књижевности, пре свега. Тиме се истиче ваљаност четвртог теоријско-методолошког схватања методике као научне дисциплине. Полазиште методике и наставе књижевности је сама књижевност. То значи да се у наставном проучавању одређеног књижевног дела, најпре, полази од самог дела, од његове сложене уметничке структуре и значења, од доживљености тога дела као уметности, а потом од сазнања науке о књижевности о том књижевном делу. Методичка интерпретација књижевног дела започиње читањем тога дела као уметничке творевине, његовим доживљавањем, разумевањем и схватањем од стране ученика, затим проучавањем књижевнонаучне литературе о том делу (критике, есеји и студије). За све то није потребно познавање педагошко-дидактичких садржаја, нити се полази од тих садржаја да би се књижевно дело доживело, разумело и протумачило. Тек када се то дело обрађује на часу, поставља се питање његове методичке интерпретације и питање методичког модела обраде. Али, и тај методички модел обраде не преузима се из педагогије или дидактике, већ се ствара у складу с природом књижевног дела и у складу с књижевнонаучном литератуrom. Дакле, само књижевно дело својом уметничком конфигурацијом одређује методички модел интерпретације, а тај модел не одређује педагогија или дидактика. Чак и када се припремају истраживачки задаци за читање књижевног дела, онда се они траже у самом делу, а не у дидактици. Такође, структура часа интерпретације књижевног дела није педагошко-дидактичка, већ методичка. Дидактичка структура часа је троделна: уводни, главни и завршни део часа а таква структура часа у настави књижевности већ је превазиђена и архаична – сасвим је неупотребљива. Тумачење књижевног дела на часу ни у ком случају не може се прилагодити тој структури истински, она је прокрустовска постеља у коју се силом гура нешто што се назива уметност, а уметност је несаломива и бескрајна. Методика наставе књижевности утемељена у методологији науке о књижевности нуди нову структуру часа која одговара природи књижевног дела.

Стога кажемо да савремена методика наставе књижевности проистиче из самог дела, из сазнања науке о књижевности и да је то главно полазиште за тумачење књижевног дела.

Исти су теоријско-методолошки проблеми и у настави језика или граматике. Методичари који утемељују методику наставе граматике на садржајима предметне струке приговарају педагозима на педагогизацији ове научне дисциплине, а педагози предметним стручњацима, тј. лингвистима, на новом методичком сцијентизму. Сцијентизовани модел методике, кажу они, заснива се на научном садржају, на струкци. Али, неопходно је направити разлику између педагогизације и сцијентизма у методици. Под педагогизацијом подразумевамо „потчињавање“ научних садржаја, тј. саме граматике, педагошком систему наука, а под сцијентизмом, обрнуто, „потчињавање“ педагошких наука сазнањима лингвистике као науке о језику. Педагози се плаше да би сцијентизација методика ишла на штету педагогије, да би педагошке науке на тај начин биле потиснуте у други план. Заговорници педагогизоване методике занемарују структу, занемарују лингвистичка сазнања, или их пак недовољно третирају. Један методичар може савршено да зна педагогију и дидактику, али је то знање неупотребљиво ако не зна језик или граматику. Неће ниједан професор граматике, припремајући се за наставну јединицу о генитиву и његовим значењима, најпре посегнути за дидактиком. Он ће прво да се заинтересује за сазнања лингвистике као науке о језику, за научна сазнања граматике, па онда да постави питање методичке интерпретације те језичке појаве.

Било би погрешно схватити да савремени методичари, тј. методичари који научно утемељење методике налазе, пре свега, на нивоу предметне науке, гаје известан анимозитет према педагогији или дидактици. Напротив, они су свесни чињенице колико су педагогија и дидактика допринеле конституисању и развоју методике као посебне научне дисциплине. Они у овом методолошком спорењу не виде сукоб са педагогијом и дидактиком, нити на било који начин желе да умање значај ових дисциплина у настави уопште, па и у настави језика и књижевности.

Стиче се утисак да неки педагози не виде у новом конституисању методике један нови историјско-еволутивни феномен и да он не значи одбацање педагоџије и дидактике, већ, заправо, њихово преображавање и прилагођавање новим теоријско-методолошким околностима, као што се преобрежавају и прилагођавају и друге науке. Педагози „својатају“ методику, што је сасвим разумљиво, и из патерналистичких разлога. Једино им се може замерити што једнострano гледају на необичну симбиозу предметне науке и педагошко-дидактичких садржаја. То за њих може и мора бити нов научни и истраживачки изазов, не осуда и немирење. Педагошка наука на овај проблем мора, пре свега, да гледа као на предмет властитог интересовања, али из друге научне и истраживачке перспективе. Једино ће тако допринети да тзв. сцијентистичка методика буде још оперативнија и

функционалнија, да у чину педагошко-дидактичког осмишљавања изнађе, можда, и неке нове путеве и значења.

Дакле, савремено конституисање методике наставе језика и књижевности проистиче из њеног научног утемељења на сазнањима предметне науке. То је први и основни сегмент њене сложивите структуре. Методика проистиче из лингвистике као науке о језику или из методологије науке о књижевности. То су њени основни темељи, то је њено сцијентистичко утемељење. Други конституент методике је њена аутономност. Она је аутономна наука из најмање два разлога: прво, теоријско-методолошки је изграђена (све се више говори о методологији методике) и, друго, стекла је висок степен самосталности у процесу приближавања предметној науци. Трећи, и веома важан, елемент њеног савременог конституисања јесте интердисциплинарност. Тиме се истиче њена корелација и комплементарност с другим наукама које ћемо условно назвати граничне науке или дисциплине, а то су: педагогија, дидактика, психологија, психолингвистика, филозофија, социологија итд. То значи да је савремена методика аутономна и интердисциплинарна наука. Она, дакле, није грана педагогије, нити педагошка дисциплина, јер је првенствено утемељена на сазнањима предметне науке. Њена структура не проистиче из педагошко-дидактичких садржаја, већ из природе самог језика и саме књижевности. Смисао и функционалност савремене методике треба тражити у јединству и истинској комплементарности предметне науке и граничних дисциплина. То што се предметности методике дају предности, не значи умањивање вредности граничних дисциплина. Предметна наука је основ од којег се полази а интердисциплинарност не треба схватити круто, као статичну и непроменљиву категорију. Она не угрожава аутономност методике нити значења предметних садржаја. Структура интердисциплинарности стално се мења у зависности од предмета проучавања, од природе језичке појаве или од природе књижевног дела. Некада ћемо у току рада дати предност дидактици, некада психологији, некада, можда филозофији, што зависи од структуре и значења књижевног дела. Нови концепт методике значи одупирање свему што је овештало и окоштало, што је застало у свом развоју. То је давање предности ономе што је ефикасније и функционалније, што је инвентивније и рационалније и што својим иноваторским духом надахнује и теоретичаре и практичаре.